

תורת אביגדור

הגאון ר' אביגדור מילר זצ"ל

פרשת ויגש

מגדל החיים

הצניעות והענווה הם נמצאים ביסודו של עם ישראל. אברהם אבינו אמר "וְאֶנְכִי עֶפְרָאִי" (בראשית יח, כז), והוא התכוון לכך באמת; לא כאדם האומר "אני הקטן בעניות דעתי" ובלבו חושב שבאמת היה לו לומר "אני הגדול בעשירות דעתי". אברהם באמת הרגיש שאינו כלום, חסר כל ערך. גם יצחק ויעקב היו ענווים גדולים, הדבר ניכר בעליל מסיפורי התורה עליהם. והשבטים הקדושים נתחנכו לאור היסודות של ענווה וצניעות, ינקו אותם עם חלב אָמם. אלו היו העקרונות במשפחת ישראל סבא מאז ומעולם, כל מי שהיו בלבו מחשבות של שלטון או מלוכה - הוקע בתיעוב.

למלך על המשפחה?

והנה, בפרשתנו אנו מוצאים שבתוך המשפחה המרוממת, בתוך כל האווירה הזו של צניעות וענווה, מבחינים האחים בסכנה המתעוררת: יוסף, הצעיר שבאחים, מתחיל לחלום חלומות גדולים: הוא חולם על ממשלה ומלוכה, ולא סתם אלא על אחיו והוריו! לאח הזה יש הזיות כאילו הוא בעל הבית!

כידוע, אין אדם חולם בלילה כי אם על פי מחשבותיו ביום, "אין מראין לו לאדם אלא מהרהורי לבו" (ברכות נה, ב); והאחים חשבו שחלומותיו של יוסף בלילה נובעים ממחשבותיו ביום, כנראה שכל היום הוא חושב על דרכים להשיג שררה, שלטון ומלוכה. "מה החלומות האלה שהוא חולם, שכולנו נשתחוה לו? כנראה שכל היום הוא מסתובב עם הרהורי גאוה ושגעון גדלות". בעיני האחים, חלומותיו של יוסף היו דבר גורלי ונורא. הוא סטה מן הדרך הישרה של פשטות וענווה בה הלכו אבות המשפחה. ממש "מתחת לאפם" צומחת סכנה עצומה לעתידה של האומה הגדולה המיועדת לצאת מהם, משהו מסוכן מאד מתפתח ביניהם!!

"וַיֹּסֶפוּ עוֹד שְׁנֵאֵתוֹ עַל חֲלֹמֹתָיו וְעַל דְּבָרָיו" (לז, ח), הם שנאו אותו לא רק בגלל חלומותיו, אלא גם בגלל "דבריו", הוא לא סתם חולם, אלא מאמין באמת בהזיות שלו! הוא לא קרא לכל המשפחה וסיפר להם על החלומות סתם בשביל לבזבז את זמנם. הוא התכוון ברצינות להודיע להם את הצפוי להם, בין אם ירצו בכך או לא! לא רק שיש לו פנטזיות [דמיונות שוא] של מלכות, אלא הוא אפילו מאמין שזה סוג של נבואה שהוא חייב לספר אותה! לכן "וישנאו אותו".

מה שהחמיר את המצב אף יותר, היה העובדה שיוסף נהג כלפיהם בשררה והתערב בענייניהם הפרטיים, הוא בחן את כל מעשיהם ודיווח לאביו על הכל. הוא סיפר לאביהם על פגמים שמצא בהתנהגותם, ויעקב גער בהם. כל זה חיזק את חשדם שיוסף מנסה לבנות לעצמו אמצעים ליטול לידי יום אחד את הנהגת המשפחה.

הבא להרגך

מכאן צומחת ועולה המחשבה הבאה: כיצד יכול אח צעיר אפילו לחלום למלוך על אחיו הגדולים? והרי על מנת שאח צעיר יוכל למלוך, עליו "להגות מן המסילה" את כל אחיו הגדולים. לא היתה דרך אחרת. והאחים חששו מכך. הנה, אחיהם הצעיר הינו

מי כאן המלך

קודם שנבוא לעסוק ביוסף ואחיו נקדים: כל המתמצא, ולו במעט, בהיסטוריה שלנו, יודע שעד ימי שאול המלך לא היה מלך בישראל. למרות שהתורה מתירה להמליך מלך, לא עלה על דעת איש לעשות כן במשך מאות שנים. עם ישראל התקיים תקופה ארוכה ללא מלך.

ההיסטוריונים האפיקורסים הרשעים טוענים, שהסיבה לכך היא, שעם ישראל היה אומה פרימיטיבית ונחשלת, עם של שבטים לא מאוחדים. כמובן שטענה זו הינה שקר וכזב, וההיפך הגמור הוא הנכון. דווקא מפני שישאל היו העם המעולה והנאור מכל העמים, היחיד שהכיר בכך שה' הוא המלך, הם עמדו בפני האתגר הגדול והצורך הטבעי של כל עם מסודר במלוכה, אלא שהם עשו זאת תוך היותם כפופים ומשועבדים למלכות ה', דבר ששום עם אחר לא עמד בו. זו הסיבה לכך ששמואל הנביא הגיב באופן חמור מאד כשביקשוהו להמליך מלך: "וְתֹאמְרוּ לִי לֹא כִּי מֶלֶךְ יִמְלֶךְ עָלֵינוּ, נְהַי אֶלְקֵיכֶם מִלְּפָנֶיךָ!" (שמואל א יב, יב) והקב"ה אף הוא כעס על שביקשו מלך: "כִּי לֹא אֶתְךָ מֵאֲסוּ, כִּי אֶתִּי מֵאֲסוּ מִמֶּלֶךְ עָלֵיךָ" (שם ח, ז).

מי רוצה מלוכה?!

מעבר לכך, גם בהמשך הדורות, כל אימת שעלתה הבקשה למנות מלך, בעיתות מלחמה נגד אויבי עם ישראל, אף לא אחד היה מעוניין בכתר. בכל פעם שהוצעה המלוכה למישהו, הוא סרב. זה היה יסוד מוסכם אצל עם ישראל, אף אחד לא חיפש שלטון. "למשול על אחי היהודים? מה פתאום?"! תאוות הכח והשלטון נחשבה, מאז ומעולם, מידה מגונה ביותר בעיני עם ישראל. היחיד והכלל תיעבו כל מי שראו בו אפילו משהו מן המידה הזו.

ראו מה היה כאשר באו, בעת צרה, אל גדעון וביקשוהו להיות להם למלך. נעיינו נא בפסוקים: "וַיֹּאמְרוּ אִישׁ יִשְׂרָאֵל אֶל גְּדֵעוֹן: מִשְׁלֵךְ בָּנוּ... כִּי הוֹשַׁעְתָּנוּ מִיַּד מִדִּין. וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם גְּדֵעוֹן: לֹא אֶמְשַׁל אֲנִי בָכֶם... ה' יִמְשַׁל בָּכֶם!" (שופטים ח, כב-כג). לכאורה, היה לו לגדעון "לקפוץ על המציאה": העם מבקש ממנו למלוך עליו! אלא שבעיניהם, אותה הכרזה ש"ה' מֶלֶךְ" לא היתה אמירה בעלמא. הם הבינו היטב את עומק משמעותה והתכוונו לכך באמת.

העוז והענוה

גם כאשר לבסוף, ברגע של חולשה ופחד מהעמים שסביבם, החליטו ישראל שמהכרח להמליך עליהם מלך, לא נמצאו מועמדים לתפקיד. לא היה מרוץ בין המוני העם מי יזכה להיבחר למלך כדרך שרואים היום בכל העולם. וגם בשעה ששאלו נבחר להיות מלך, לא מצאוהו בשום מקום, עד שהקב"ה גילה להם את מקום מסתורו: נחבא בין הכלים שבמרתף, בנסיון לחמוק מלהיות מוכתר למלך. "הֲיֵנָה הוּא נְחֹבֵא אֶל הַכְּלִים" (שמואל א, י, כב). היו צריכים למשכו החוצה משם כדי להמליכו. זה היה מלכו הראשון של עם ישראל! זו הדוגמא של המלוכה בישראל!

מגדל מפואר

באותו רגע ששמעו את דברי היושב על כסא המלכות: "אָנִי יוֹסֵף", הם היו המומים ומבועתים. "וְלֹא יָכְלוּ אֶחָיו לְעִנּוֹת אֹתוֹ, כִּי נִבְהָלוּ מִפְּנֵיו". הם נבהלו לא רק מפני שהנער שאותו מכרו לעבד שולט כעת בגורלם, אלא בעיקר מפני שעכשיו התברר להם שהם חיו כל הזמן בטעות. הדבר שלא היה להם ספק באמיתותו - מתגלה עכשיו כטעות מוחלטת.

עשרים ושתים שנים לא היה כל שמץ של ספק בלבם, שכל מה שעשו היה על מנת להציל את עצמם מהסכנה הנוראה של יוסף, נביא השקר, השואף לכלותם. האנשים הגדולים הללו המשיכו להעמיק חקר ולהתבונן במה שעשו, במשך עשרים ושתים שנה, הסברות שלהם עברו זיקוק אחר זיקוק ושוב ושוב הגיעו למסקנה אחת מה: שעשינו היה האמת לאמיתה.

עשרים ושתים שנה נבנה בלָבָם מגדל, "גורד שחקים" של הצדקה למעשיהם. והנה כעת לפתע קורס המגדל הגבוה הזה ברגע אחד, והם ראו שהמניע האמיתי למעשיהם לא היה הצלת נפשם מסכנתו של יוסף אלא: קנאה - "וַיִּקְנְאוּ בוֹ אֶחָיו". אחרי כל ה"לומְדָעִס" [למדנות] וכל החכמה האדירה של אותם צדיקים, חדרה התורה אל נבכי תהומות נפשם וגילתה לנו שהסיבה האמיתית היתה: "וַיִּקְנְאוּ בוֹ אֶחָיו!" עד לרגע ההוא של הגילוי "אָנִי יוֹסֵף", אילו היה משהו אומר לאחים שהמניע שלהם הוא מדת הקנאה, לבטח היו מלגלים על כך: "אנחנו מקנאים! וכי בגלל קנאה היינו יורדים לחייו של אחינו? חס ושלום! לא יעלה על הדעת!" ואולם ה', הבוחן כליות ולב, יודע טוב יותר מהאדם עצמו מה מתרחש בעמקי נפשו, והוא ידע שהכל אכן נבע מקנאה.

כעת, ברגע האמת בו "נפלה עליהם" ההודעה הזו, נגלתה להם לפתע האמת בהירות מוחלטת. המְלִים "אָנִי יוֹסֵף" הכו בהם כמכת אגרוף אדירה, וכל התירוצים הבנויים לתלפיות התפוררו לאבק. כעת התברר להם שכל מה שעשו ליוסף לא נבע כי אם מקנאה פשוטה. האח הצעיר שהסתובב ביניהם לבוש בכתונת הפסים שעשה לו אביו, עורר את קנאתם, והקנאה הזו - היא שהניעה אותם לעשות מה שעשו.

הלקח המזעזע

מְלִים אלו שבפרשתנו, "אָנִי יוֹסֵף", אמורות לזעזע לב כל אחד בפחד נורא, אלא שהלב האטום שלנו אינו מרגיש מאומה. ואולם חז"ל הקדושים הרגישו מה נורא הלשון הזה (ב"ר צג, י): "אמר אבא כהן ברדלא: אוי לנו מיום הדין, אוי לנו מיום התוכחה!" אבא כהן ברדלא קרא את מילות הפסוק והתעורר מהם לפחד גדול מיום הדין הצפוי לנו ככלות מאה ועשרים. כמה מְלִים בתורה הפכו אותו לאדם אחר.

ממשיך המדרש: "ומה יוסף הצדיק, שהיה בשר ודם, שהוכיח את אחיו - לא יכלו לעמוד בתוכחתו, הקדוש ברוך הוא, שהוא דיין ובעל דין ויושב על כסא דין ודן כל אחד ואחד - על אחת כמה וכמה שאין כל בשר ודם יכולים לעמוד לפניו".

כולם עיוורים!

ידוע, שהשבטים הקדושים היו אנשים גדולים ביותר; "בְּנֵי יַעֲקֹב בְּחִיבֵי" (דה"י טז, יג) קורא להם הכתוב. ואולם, אפילו הגדולים ביותר עלולים לטעות ביחס לעצמם, כי האדם בטבעו תמיד עיוור לחסרונותיו. אין זה אפשרי שהאדם יכיר באמת את חסרונותיו ואת טעויותיו. הלקח הזה, שגם האדם הגדול ביותר צריך תמיד לחשוך במעשיו ובמניעים-להם, הוא אחד הלקחים הגדולים ביותר בתורת ה'.

כל פרשת יוסף ואחיו ראויה היתה להיכתב ולו בעבור הלקח הזה. כי אם "בְּנֵי יַעֲקֹב בְּחִיבֵי", האנשים שהקב"ה עצמו בחר בהם,

בעל אמביציות [שאיפות] מרקיעות שחקים! הוא רוצה לשלוט! מן הסתם ירצה גם להרוג אותם. והוא מתעטף באיצטלה של צדקות. "הוא חושב שהוא ה"משגיח" של המשפחה! וגם נביא! נביא שקר, זה מה שהוא. והוא גם משקיע מאמצים להקטין אותו ולהגדיל את עצמו בעיני אבינו, כדי לקדם את שאיפותיו. הילד הזה מסוכן ביותר", חשבו השבטים הקדושים.

השכם להרגו

"מה יהיה? האפשרות היחידה העומדת בפנינו היא לחסל אותו קודם שיחסל הוא אותנו. "אם בא להרגך, השכם להרגו" (ברכות נח). כאשר מישהו זומם להמיתך, אל תמתין עד שיעמוד עליך להורגך, אלא השכם קום והמיתתו תחילה! האחים לא התכוונו להניח ליוסף לממש את חלומותיו על חשבון חייהם שלהם, על כן גמרו אומר שמצווה להרוג את יוסף.

ואולם, השבטים הקדושים אינם חורצים משפט מוות ברגע קל, ודאי לא נגד אחיהם, וודאי לא כשמדובר בהמתת נפש מישראל! הם התייחסו לעניין ברצינות תהומית, ישבו ודנו על כך בכובד ראש במשך זמן רב. התורה אינה חושפת בפנינו את כל הפרטים, אבל אין ספק שהיו שם דיונים ארוכים מאד, שנמשכו חודשים. והמסקנה שהגיעו אליה היתה, שאין זו סתם יריבות משפחתית רגילה, אלא פיקוח נפש של ממש. לפיכך, בלב כבד, החליטו שתפקידם ורצון ה' הוא שהם יהרגו את יוסף, למרות הקושי העצום הכרוך בכך.

שינוי בתוכנית

אף על פי כן, בהגיע רגע האמת, הם לא הצליחו לעמוד בהחלטתם "עד הסוף". בסופו של דבר, לא נתנו ליוסף את העונש המגיע לו. קשה מאד לסלק מן העולם אדם אשר דמך-שלך זורם גם בעורקיו. על כן הם החליטו שלמרות שיוסף הינו אדם מסוכן ביותר שיעשה הכל על מנת להשיג שררה, ניתן למנוע את הסכנה גם בדרך של מכירתו לעבד במקום להרגו. בימים ההם לא היה סיכוי לעבד לעלות לגדולה. לא היו "לוחמי צדק למען זכויות האדם", ועל כן עבדות היתה לנצח. ברגע שיוסף יהפוך לעבד, יקיץ הקץ על כל שיגינות הגדלות שלו, והסכנה המרחפת על משפחתם תחלוף לנצח.

ויש לדעת שאחי יוסף לא חשו שום רגשות אשמה או חרטה על מעשיהם. כלל וכלל לא! הם היו משוכנעים, בכל נימי נפשם, שהם נהגו כשורה. הם היו בטוחים בעצמם ברמה כזו של וודאות שלא יעלה בידינו להגיע אליה לעולם. לא היה אף לא שמץ של ספק בלָבָם שהדבר הנכון היה להרוג את יוסף, ומה שהם עשו לו בפועל - היה "הנחה" גדולה. ויתור אשר כלל לא היה מגיע לו. מחשבת חרטה לא חלפה בלָבָם אף לא לרגע אחד.

ונחזור לפרשה שלנו...

כעת מביאה אותנו פרשתנו לתקופה אחרת - לאחר שחלף זמן רב מאד מהמכירה ההיא: עשרים ושתים שנה. והנה רואים אנו את האחים ניצבים ביראה והכנעה לפני המשנה למלך מצרים בארמונו. כאשר לפניו לראשונה, הוא התייחס אליהם בעיונות בולטת, האשים אותם בכל מיני האשמות חסרות שחר, איים עליהם באיומים קשים, והאחים פחדו ממנו מאד. לפתע, הוא פותח את פיו ומנחית עליהם, כרעם ביום בהיר, את ההודעה: "אָנִי יוֹסֵף!"

הנה יוסף, אחיהם הצעיר, יושב על כסא המלכות! הכל התקיים, בסופו של דבר! לפתע הם הבינו, בן רגע, שיוסף אכן היה נביא, אשר נבחר על ידי הקב"ה. הם השתחוו לפניו פעמיים, בדיוק כפי שיוסף התנבא לפני שנים רבות, אלא שאז הם לעגו לו: "הַמֶּלֶךְ תִּמְלֹךְ עֲלֵינוּ, אִם מְשׁוּל תִּמְשַׁל בָּנוּ"? וכעת הכל מתקיים.

תוכחות מוסר בסלבודקה

רבינו נהג לספר תמיד בהתלהבות על סדר המוסר בסלבודקה, היו שם מאות בחורים מופלגים, כולם למדנים גדולים (ואמר כי הקטנים שבהם היו מעולים הרבה יותר מן המצוינים שבימינו), ולחמו מאד מלחמתה של תורה, ברעש נורא. עם זאת, כאשר המשגיח פתח את המדף תחת הבימה, שם היו ספרי המוסר, וזה היה הסימן להודיע שהגיע הזמן ל"סדר המוסר", בו ברגע נשתתק כל האולם, ואפילו חשובי הלמדנים, שישבו ב"מזרח" ואשר כל הבחורים נהגו לעמוד ב"תור" כדי לדבר עימם בלימוד, ואפילו אותם שלא היו מבעלי המוסר, כולם התיישבו תוך רגע ללמוד מוסר. ולמדו בהתפעלות גדולה עד שבית המדרש כולו רעש מקול המוסר בהתפעלות. והיה רבנו מציין לדוגמה שאחד התלמידים המבוגרים שבישיבה, נהג להגיע בכל יום ל"סדר מוסר" והיה משנן, פעם אחר פעם, בהתפעלות עצומה, מאמר חז"ל: "כל המספר לשון הרע וכל המקבל לשון הרע וכל המעיד עדות שקר בחברו, ראוי להשליכו לכלבים" (פסחים קיח). על ידי מוסר כזה עלה בידם לחולל שינוי גדול במהותם ובאישיותם. והוא יסוד מוסר בהתפעלות, כשמדבר לעצמו בכוונה ובהתעוררות העושה רושם על עצמו. וכפי ריבוי הפעמים, כפי טיב ההתפעלות, כך הוא עומק הרושם. מתוך געגועים מיוחדים סיפר על סדר המוסר לאחר סעודה שלישית, כאשר אולם הישיבה היה חשוך ובני הישיבה התאספו ללמוד מוסר, ובלי ספרים היו כולם משננים מאמר כל שהוא שאותו ידעו בעל פה, וכך למדו כולם בהתפעלות עצומה, כשהם דופקים ברגליהם על הרצפה, עד שלא היתה עין יבשה, וככה המשיכו עד אשר פתח הש"צ בקול זעקה ממושכה "והוא רחום".

טז), טעינו טעות חמורה וחטאנו חטא גדול כשמכרנו את אחינו! אין לנו במה להצטדק. זה מה שהיה בפיהם, וגם ברובד העליון של לבם. אבל עמוק מתחת לפני השטח, אפילו האנשים הגדולים ההם עדיין חשבו שלא ייתכן שהם אינם צודקים.

זה מה שקורה גם לנו, ביום כיפור. קמים ואומרים "אשמנו, בגדנו, גזלנו", ובאמת מרגישים טוב יותר עם כל מכה על הלב: "את זה לא עשיתי, ואת זה לא עשיתי, וגם את זה לא. וגם אם כן עשיתי קצת, נו, באמת; זה לא היה רציני. ועכשיו אני עוד מתנדב לעשות תשובה!" אנחנו בסדר, ולמרות זאת אנו באים ועושים תשובה! ממש לב זהב יש לנו, שהקב"ה יראה כמה צדיקים אנחנו! זה מה שחושבים ביום כיפור בשעת הוידוי, בעומק הלב.

המילים המפחידות ביותר בתורה

אבל היום הגדול והנורא יגיע לבסוף, ואנו נתייצב לא בפני "מלך אביון" של מצרים, אלא בפני "מלך עליון", הקב"ה בכבודו ובעצמו, השופט כל הארץ. והוא יאמר לנו שתי מלים בלבד: **אני ה'!** וכשנשמע את המילים הנוראות האלה, כל הבניינים שבנינו לעצמנו כל חיינו, בנייני ההצדקות והתירוצים - יקרסו וייעלמו כאילו לא היו מעולם. יום הדין הגדול יהפוך ליום החרטה הגדול. זו הסיבה שנוהג אני לומר שהמילים "אָנִי יוֹסֵף" הן הנוראות והמפחידות ביותר בתורה. הן צריכות להחדיר יראה עצומה בלב כל מי שחושב ומתבונן, ולו במעט. כי ביום הדין הגדול גם אנו נגלה שְׁחִינּוֹ את כל חיינו בטעות. אינני אומר שהכל טעות, אבל אנו מטעים את עצמנו במידה רבה מאד. ובאותו יום תגלה האמת במלואה, ולא יהיה לנו פתחון פה להשיב.

"כולכם חולים"

רבי ישראל מסלנט זצ"ל נהג לומר שאחד הדברים שהאדם אינו יכול לדעת הוא, מה הקב"ה חושב עליו. זו מחשבה מפחידה

עלולים לטעות ולמצוא עצמם המומים ומזועזעים מטעותם מול מלך בשר ודם, אין ספק שראוי לנו לרעוד מפחד ממה שצפוי לנו בעמדנו לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא!

היום הגדול והנורא

אי אפשר אף לא להתחיל לתאר לעצמנו את עוצמת הפחד שיאחז בנו שעה שנתייצב לפני מלך העולם האמיתי ביום הגדול והנורא. בקוראנו את לשון המדרש "לכשיבוא הקב"ה ויוכיח כל אחד ואחד", עלינו להתחלחל, כי המדרש מדבר עלינו, לא על היושב לידך, לא על השכן ולא על החבר, אלא עליך! אתה שאומר תמיד, לפחות בלבך, "אני צודק, אני בסדר" - לך אומר המדרש: "לא! אין אתה צודק. אין לך באמת מושג אודות מה שקורה אתך".

אבא כהן ברדלא בא ללמדנו שיבוא יום - ואין זה משנה כמה נדחה את המחשבה על היום ההוא - שהדבר הזה יקרה גם לנו. רוב האנשים מְשַׁלְּים את עצמם במחשבה שיחיו לעולם. הם יודעים שימותו לבסוף, אך הם דוחים את המחשבה על היום כל כך רחוק, שהם מצליחים לחיות באשליה לפיה יהיו כאן חמשת אלפי שנים לפחות. ואולם, יום המיתה בא יבוא, במוקדם או במאוחר, ואז עלולים אנו לגלות שכל חיינו עברו עלינו בשקר.

ואין כוונתנו כאן לעבירות מסוימות, או לדברים ששכחנו או לא שמנו לב אליהם. כוונתנו למשהו רציני הרבה הרבה יותר: לכל דרך החיים, דרך המחשבה, האידיאלים, המטרות. כל היחס לסביבתנו, והחשוב ביותר - היחס לקב"ה.

המומחה מוגבל

"כֹּל דָּרַךְ אִישׁ יִשָּׁר בְּעֵינָיו" (משלי כא, ב) ישר בעיניו! שהרי האמת היא שלכל אדם יש חסרונות, כל אדם נכשל לפעמים, כל אדם טועה, לפעמים גם טעויות גורליות. ועם זאת, עדיין כולם מאמינים בדבקות בשיקול הדעת הישר והאחראי של עצמם. "כל הנגעים אדם רואה חוץ מנגעי עצמו" (נגעים ב, ה). אפילו האדם המומחה בנגעים, חכמה גדולה שלמד מרבו, אשר מזהה ומקטלג כל נגע בסביבה, בעיניי הנגעים שלו עצמו אסור לו להכריע, כי לגבי עצמו הוא עיוור.

הנה, ראו אותי. אני מלמד את הבריות דברי מוסר ותוכחה, אולם מה בנוגע אליי? מה עם ה"נגעים" - החסרונות שלי? האם גם אליהם אני שם לב, ומשקיע מאמצים לתקנם? "כן, בוודאי", אני אומר לעצמי. בטח! אבל האמת היא שאם איני יכול לראות את החסרונות שלי, איך אוכל לעבוד עליהם? אדם עשוי לחוש משהו מעורפל, סדק קטן במושלמות שלו. אבל זה מורגש אצלו באופן כה מועט, זניח וחסר משמעות. ההשערה הזו היא טעות גורלית עד מאד, אשר תרדוף אחריו לנצח. וכשיגלה אותה לבסוף, הוא ירגיש רק חרטה איומה ונוראה; כי כבר יהיה מאוחר מכדי לתקן.

נ,צ,ט,ד,ק

אמנם ביום הכיפורים אמרנו "חטאנו, עווינו, פשענו", אבל אומר לכם מה באמת התרחש שם. אותו דבר שהתרחש כשהאחים אמרו ליוסף "מה נצטדק": הם היכו על חטא ואמרו ליוסף: אין לנו במה להצדיק את מעשינו, טעינו טעות מרה. ואולם במסכת שבת (קו.) לומדת הגמרא מכאן לשון נוטריקון: "נצטדק" ראשי תיבות "נְקִיִּים אֲנַחְנוּ, צְדִיקִים אֲנַחְנוּ, טְהוּרִים אֲנַחְנוּ, דְּכִים אֲנַחְנוּ, קְדוּשִׁים אֲנַחְנוּ". הם אמרו "מה נצטדק", אין לנו במה להצדיק את עצמנו! אבל בלבם חשבו "ודאי צדיקים אנו". הכו על חטא ואמרו "אשמנו", אבל לעצמם חשבו שהם נקיים וטהורים. בכל דברי הוידוי שלהם, כוונתם בעומק לבם היתה להצדיק את עצמם.

אין זה אומר שהם חשבו את המילים הללו ממש, אדרבה, הם התכוונו ברצינות להתוודות. "הַאֲלֹקִים מָצָא אֶת עֹן עֲבָדֶיךָ" (מד,

אומר לה הוא את מה שאני חושב עליו כבר שנים. בטח, אני מסכים עם כל מה שהמגיד אומר עליו."

"מגיד" או "מרצה"?

אבל בימים עברו היה לכל הפחות "שוק" ל"סחורה" הזו, לביקורת. היום כבר גם זה לא באופנה, ובמקום "מגידי" יש "נואמים" ו"מרצים", שמדברים דיבורים כלליים, לא ביקורת. וצריך לדבר על כך, כי זו בעיה רצינית.

חייבים לשמוע ביקורת על עצמנו! חייבים לשמוע על החסרונות שלנו! מוסר לבד לא די בו, אומר לנו שלמה המלך, דרך החיים זקוקה לתוכחות מוסר. עדיין יש מקומות שאפשר לשמוע בהם ביקורת נוקבת; למשל בבית מדרשו כאן, ויש מקומות נוספים שבהם ניתן לשמוע את האמת. למרות שהביקורת היא במונחים כלליים ולא על האדם עצמו, עדיין שומעים רעיונות חשובים ומועילים. כמו מה שלמדנו היום מאבא כהן ברדלא, המזהירנו להתכונן ליום הדין הגדול. זה דבר שכדאי לכל אחד לחשוב עליו.

אינכם חייבים להקשיב לי. יכולים אתם להמתין לבוא יום הדין ורק אז לגלות את האמת. אבל מאחר שאתם כבר כאן, אומר לכם בכל אופן. נראה לי שאני הזקן ביותר כאן, על כן הנני מתיר לעצמי לומר כך: אני רואה את בית מדרשו כמרפאה. כולם נכנסים לכאן חולים, ומי שנשאר כאן - יכול להירפא, ולו במעט.

על כן, בבואכם לכאן לשמוע שיחות, עשו זאת במעט ענווה. אמרו לעצמכם: "הראש שלי הינו בלבול אחד גדול. אני מלא בכל מיני שקרים, כל מיני רעיונות שנכנסו לי מכל מיני מקומות. והנה כאן לפני אדם שאינו פוחד לומר את האמת, אם כן, כדאי לי להרכין ראש ולהקשיב". אינני פוחד לומר את האמת, כי לא מעניין אותי מה תחשבו עלי; לא אכפת לי בכלל.

כיון שכך, היכוננו לשמוע כעת ביקורת על דרך חייכם. אל תצפו לשמוע דברים שאינם אלא הד של מחשבותיכם שלכם, או של רעיונות נחמדים שקוראים בעלונים. ואפילו לא הד של הדברים הנאמרים בבתי מדרש אחרים. כי יודע אני שכולנו צריכים "תוכחות מוסר", כאן מספקים תרופות לחולים! ואני יודע שגם אני חולה, גם אני צריך מישהו שירפא אותי. אלא שאני זכיתי להיות כמה שנים בסלבודקה, במחיצת טובי הרופאים. ביקשתי את קרבתי והם אמרו לי את האמת, ללא כחל ושרק. הדבר סייע לי להירפא במקצת.

להקשיב לביקורת!

האמת היא, שאין אתם צריכים לי ולשכמותי, שהרי כולנו שומעים ביקורת על עצמנו כל הזמן מאנשים, והדרך הטובה ביותר להכיר את עצמנו היא להקשיב לאחרים שיש להם מה לומר עלינו. לפעמים די בערה אקראית מעובר אורח. לפני שבעים שנה העיר לי קבצן אחד, גוי, הערה ברחוב, על חסרון מסוים באופי שלי - שלא אומר לכם מהו; ועד היום אני זוכר כל מילה שאמר - ואני אדם טוב יותר בזכות זה.

לפעמים זה הבוס, לפעמים השכן, או עובד במשרד, רב, או קופאי בחנות. הוא לא בהכרח מתכוון לעזור לכם בעבודת ה' שלכם. הוא סתם עצבני, קם על רגל שמאל; כשם שאותו קבצן כלל לא התכוון לסייע לי להתעלות לעולם הבא. אבל אני ניצלתי את דבריו לטובה. התגובה הטבעית שלך היא להתגונן, להצטדק, להגן על עצמך. אמת, "תוכחות מוסר" אינן דבר נעים לאוזן. אין מי שנעים לו לשמוע שיש לו חסרונות. ולכן התירוצים מתחילים להישפך מאליהם, מיד. גם כאשר לא אומרים מאומה בפה, חושבים בראש: "מי הוא בכלל שיעז לומר עלי כן וכך? הוא אינו מכיר אותי ואינו יודע מאומה אודותי ואודותי חיי!"

מאד, כי באותו יום נורא זה יהיה הדבר היחיד שיהיה אכפת לנו ממנו, משהו שישנה לנו. בגמרא (פסחים נד:): מובא שאחד הדברים המכוסים מעיניו של אדם הוא עומק הדין, ורש"י (שם) מבאר: "רובם טועים בו". רוב האנשים! ביניהם למדנים וצדיקים, וזה כולל גם אותנו. אין לנו תקווה אם לא ש"נחפשה דרךינו ונחקרה", להעמיק, לחקור ולחפש במה הננו מטעים את עצמנו.

הבעיה שלנו היא שאנו חיים בעולם גוי, מלא ברעיונות גויים ואידיאלים [ערכים] גויים. וזה אומר שכולנו חולים. אני זוכר את אמריקה של פעם, אמריקה מעולם לא היתה מוסרית, אבל לפחות היא היתה מדינה נורמלית ותושביה נורמליים. כיום היא מדינה של ליצנות. מכל דבר חשוב עושים צחוק, ומכל רעיון מטופש עושים קדושה. וכל העולם הוא כזה. העולם מלא וגדוש, מקצה לקצה, בעריות, גשמיות, חוצפה ומדות רעות. ואנו חיים בעולם הזה, לכן אין כל סיכוי שלא דבק בנו כלום. אין יוצא מן הכלל. כולם חולים. כולם! אנשים חיים בשטחיות איומה. כן, גם שומרי תורה ומצוות! חיינו ומחשבותינו דומים מדי לאלה של הגויים. נגררים בכבודות בתחנות החיים, חושבים רק על "מה נאכל", בלי להבין שנמצאים כאן בשביל להתקדם במה שחשוב באמת!

עצה טובה

השאלה שצריכה להישאל לאור האמור היא: אם אנו באמת חולים כל כך ואיננו יכולים לסמוך על עצמנו ועל שיפוטנו, מה נשאר לנו לעשות? וכי נלך בחשכה כל הזמן עד שכבר יהיה מאוחר מדי לתקן? מהי "דרך החיים" שתובילנו לשלמות ולחיי העולם הבא? לשם כך הבה נפנה לאוצר היקר הנקרא "ספר משלי". שלמה המלך אינו זקוק להסכמה ממני, אבל חשוב לדעת שספר משלי הוא "אוצר כל כלי חמדה". כל העצות הטובות והחכמה ההצליח בחיים נמצאים בספר זה.

והנה, בין כל המסרים והלקחים החשובים שם יש רעיון אחד החוזר על עצמו שוב ושוב, ותופס מקום חשוב בספר כולו, והוא העניין של תוכחת מוסר וביקורת. שוב ושוב מדגיש שלמה המלך עד כמה נחוץ שיהא לאדם מישהו שימתח עליו ביקורת. וכי כיצד יידעו לשם מה חיים, אם לא מעיינים ב"הוראות ההפעלה"? האם קראתם את "חובות הלבבות" כולו כמה פעמים? את "שערי תשובה" כמה פעמים? "מסילת ישרים" מתחילתו ועד סופו כמה פעמים? מה עם רבנו סעדיה גאון? ספר הכוזרי? הגר"א אמר ש"השומר לך פן תעזב את הלוי" (דברים יב, יט) היינו רבי יהודה הלוי, מחבר "הכוזרי". למדתם את הלכות תשובה לרמב"ם, הלכות יסודי התורה, הלכות דעות? אולי "נשנשנתם" פה ושם, אבל לא די בכך כדי לקבל הדרכה לחיים.

מוסר על עצמך!

נקשיב אפוא למילותיו של החכם מכל אדם: "וְדַרְךְ חַיִּים תּוֹכַחֹת מוֹסֵר" (משלי ו, כג). לא כתוב "דרך חיים - מוסר"; אילו היה כתוב כך, היה הפירוש שאתה פותח ספר מוסר, לומד בו על דרכי אדם ותחבולותיו, ותוכל לקבל את הדברים בצורה הנעימה לך ביותר. כשהינך מגיע למקום הנמצא בסתירה למעשיך או להשקפותיך, אין אתה מתעכב שם, אלא ממשיך הלאה. אבל לרוב אתה מוצא דברים שאתה מסכים עמם - הדברים הטובים. "זה נכון, וזה גם נכון. כי כך אני עושה".

מי שלומד מוסר כ"תוכחות מוסר", ימצא בספר גם את החסרונות שלו! אבל רוב האנשים רואים בספר רק את החסרונות של זולתם. את כל השכונה שלו הוא מוצא בספר: כאן מדובר על השכן, ופה מדובר על ההוא. הם נהנים מהלימוד מאותה סיבה שפעם נהנו הבריות מדרשות המגידיים; המגיד היה תוקף ומוכיח בשער, והם היו נהנים! למה? כי כל אחד חשב "או, סוף סוף מישהו

דבר תורה הנוגע אליו יאמר: "התורה מדברת אליי, זה אני!" כך תחדור התורה למעמקי נפשו ותשלים אותו.

הייתכן שמדובר עליי?

ואלה דברי הרמב"ן המפורסמים באגרתו אשר כתב לבנו: "וְכַאֲשֶׁר תִּקְוֶה מִן הַסֵּפֶר, תִּחַפְּשׂ בְּאֲשֶׁר לְמַדְתָּ אִם יֵשׁ בּוֹ דָבָר אֲשֶׁר תּוּכַל לְקַיְמוֹ", ואין קפידא לעשות כך דווקא כאשר קמים. אפשר גם תוך כדי הלימוד. בסוף כל קטע, או אפילו רק שורה, לחשוב: "האם אני עושה כך? אולי הספר מדבר עליי? אם כן, צריך לעשות משהו!" לקחת את "תוכחות מוסר" וליישם אותן בעולם המעשה. וכרוב הדברים שאנו מדברים עליהם, אין זה דבר קטן וקל להצליח לגשת כך לדברי התורה. אבל מי שישקיע ויתקדם בזה צעד אחר צעד, ירוויח רווחים רוחניים עצומים.

הדרך לשינוי

על פי רוב, אין הבריות רגילים ללמוד באופן הזה. להקשיב וללמוד ולצבור ידע - את זה רגילים לעשות, אבל להתלהב מהדברים, לרעוד מהדברים ולחיות אותם - דבר זה איננו שכיח. ואולם האמת היא שזו תכליתה של התורה, ומי שיתחיל ללמוד מאמרי חז"ל ומוסר על פי גישה זו, ימצא דרך לחולל בחייו מהפכות של ממש.

וחז"ל הזהירונו על כך: "הלמד שלא לעשות", הוא לומד כי הוא רוצה להגיע לדברים כידע מעניין וחשוב, אבל אינו שם אותם על לוח לבו לשנות את מעשיו על ידם, "נוח לו אילו נהפכה שלייתו על פניו ולא יצא לעולם" (ירושלמי ברכות ח.ג). עדיף היה לו אילו לא נולד! כי תכלית כל התורה היא לשנות את האדם, שהאדם ישתנה ויושלם על ידי דבריו של ה' בכבודו ובעצמו. ומי שלא מגיע לזה, אין תכלית לחייו.

לבכות מלימוד חומש

כך עשו כל גדולי ישראל מאז ומעולם. הם חיו את המילים שלמדו, וכך הצליחו לדלות פנינים ממעמקי ים התורה. הגמרא (חגיגה ד:) מספרת, שרבי אלעזר היה בוכה כאשר קרא את הפסוק "וְלֹא יָקָלוּ אֲחֵיו לְעִנּוֹת אֹתוֹ כִּי נִבְהָלוּ מִפְּנֵיו". הוא בכה כתינוק. רבי אלעזר לא היה אדם חלש, והוא לא עשה הצגות. הוא בכה כי הוא פחד! כי כאשר רבי אלעזר קרא את המילים, הוא הרגיש שהדברים מְדַבְּרִים אֵלָיו, והוא הקשיב! "יום אחד אהיה גם אני כאחיו של יוסף, אצטרך להתייצב לדין לפני מלך מלכי המלכים ולא אוכל לדבר מרוב פחד".

קודם שנסיים, נזכיר אופן נוסף של "תוכחות מוסר" והוא: ביקורת עצמית. גם באופן הזה אפשר להצליח לראות מבעד למסך השקרים שאנו מספרים לעצמנו.

לדבר אל עצמך!

לדוגמה, אדם אוכל פרוסת עוגה, ונהנה באכילתה. אבל הוא לא זוכר שברך עליה. בוודאי שברך, אבל הוא מלמל את הברכה כל כך מהר שהיא לא הספיקה להיקלט בזיכרונו. וכי לזאת ייקרא הכרת הטוב? האמנם כך מודים לה? אם כן, במקום רק להרגיש צביטה של חרטה, עליך לפתוח את הפה ולומר: "חיים, וכי זו ברכה?! ככה אתה אומר תודה?! מה יהיה אֲתָךְ?"

כל אימת שנפלטה מפִּיךְ איזו מילה פוגעת, כלפי חברך או כלפי מי שבסביבתך הקרובה, אל תבזבז זמן בנסיונות להצדיק את עצמך. במקום לעשות כן, הוכח תוכיח את עצמך! "חיים, ככה אתה מדבר לאשתך? וכי סבור אתה שהקב"ה איננו רואה איך אתה מצדיק את עצמך, וצוחק? "יֹשֵׁב בְּשִׁמְיִם יִשְׁחַק!" אתה באמת חושב שכשתעמוד לפניו למשפט, יעלה בידך להצדיק את מה שעשית? הרי תִּמַּס מִפְּחָד".

השכן המלאך

לא, אל תאמרו כך. שמעו לדבריו של דוד המלך: "בְּקָמִים עָלַי מְרַעִים - תִּשְׁמַעְנָה אֲזַנְי" (תהלים צב, יב). הפשט הפשוט הוא, שדוד מבקש שאזניו תזכנה לשמוע על מפלתם של הקמים עליו. אבל רבי ישראל מסלנט זצ"ל פירש, שכאשר קמים עלי אנשים הרוצים להרע לי, משמיצים אותי ואומרים עלי דברים רעים - תשמענה אזני, רצוני לשמוע מה הם אומרים, רוצה אני לשמוע את דברי הביקורת. והרי זה ההיפך ממה שמקובל לחשוב, שמי שמותח עלי ביקורת הוא כבר אויב שלי. לא! חברך הטוב ביותר הוא. כדאי לך לאהוב אותו ולשמוע לו, משום שעתיד הוא להביאך לחיי העולם הבא.

רבנו יונה מבאר אף הוא, ב'שערי תשובה' (שער ב, יא), שהאדם אשר מוכיח אותך הריהו "מלאך מוכיח" אשר נשלח אליך מאת ה'! השומעים אתם? אתה חשבת שהשכן שמשמץ אותך הוא אויב שלך, והנה רבנו יונה מגלה לך שהוא מלאך מן השמים! מעתה, עלי לראות ה"בטלן" ההוא אשר מתח עליי ביקורת, באור חדש לגמרי: אין הוא הוא כי אם מלאך אלוקים שה' שלח אלי על מנת לעזור לי!

הבועה מתפוצצת

מוכרח אני להוסיף, שהאשה היא הזדמנות מצוינת לכל אדם לשמוע את האמת על עצמו. כן, אשה שמבקרת את בעלה, עושה למענו דבר גדול מאד! בכולל, בעבודה, בבית כנסת - אנשים לא יאמרו לך את כל האמת על עצמך, אם משום שלא נעים להם, ואם מפני שהם נחמדים מדי, או משום שאתה מצליח להציג את עצמך בפניהם כאילו היית מושלם. עם הזמן, עלול אתה להתחיל לחשוב "שמא באמת אדם גדול הנני"...? אבל האשה יודעת את האמת! היא מכירה אותך טוב יותר מכל אדם אחר. ה"איש החשוב" מגיע הביתה, והיא "מוציאה לו את כל האויר". נועצת מחט בבלון המנופה, והוא מתפוצץ. אשרי האיש שאשתו היא בעלת פה גדול ואומרת לו כל מה שהיא רואה בו! זו הזדמנות גדולה, נפלאה, להוציא קצת רוח מהמפרשים כפעם בפעם.

בכל פעם שמישהו נותן לכם הדרכה או הוראה, ואפילו ביקורת נשכנית, הטו נא את אוזניכם והאזינו ל"מלאך ה'". קחו את הדברים ונסו ליישם אותם, להיעזר בהם, נסו לסחוט מהם כמה שיותר שלמות, מהמילים הנושכות ההן. גם כאשר המבקר אותך איננו צודק במאת האחוזים, צודק הוא לפחות במעט, ואת המעט הזה תוכלו לקבל ממנו. על כן אל לנו לדחות את הביקורת אינסטינקטיבית [על הסף], כי זו הזדמנות נפלאה לצמוח ולהתעלות.

הוכח תוכיח את עצמך

אחת הדרכים החשובות ביותר להכרת הפגמים שלנו היא לימוד המוסר. אם אף אחד לא יבקר אותך, אין לך ברירה אלא למצוא את הביקורת בעצמך. ספרי המוסר מלאים דברי ביקורת, אלא שכמעט אין מי שיטה אוזן להקשיב. צריך לדעת כיצד ללמוד. כי אם רק קוראים את המילים, מעט מאד מחלחל פנימה למעמקי התודעה. תופעה נפוצה רווחת בין הבריות, כאשר יש המתייחסים ללימוד תורה כאילו היתה התכלית לצבור כמה שיותר ידיעות, כאילו התורה היא בסך הכל ידע. הם אוהבים להפגין את ידיעותיהם על ידי ציטוט בעל פה של מקורות וכדומה, זה עושה רושם רב.

אכן לא די בלימוד שכזה! הכרחי להתייחס לדברי תורה בכלל ולדברי מוסר בפרט, באופן שונה לגמרי. אלה לא רק דברים נחמדים, "וְאוֹרְטִים" יפים לחזור עליהם בפני אחרים. אם מתייחסים כך לדברים כמעט שאין להם ערך! היחס הראוי הוא, שהאדם יחפש הזדמנויות לתקן את עצמו ולהשלים את מעשיו, וכל אימת שישמע

וַיֹּאמֶר פְּרַעְהָ אֶל יוֹסֵף (מה יז כ)

בנאום הארוך, המפורט כאן בארבעה פסוקים, דבר שאיננו שכיח בתורה, קידם פרעה בברכה את בני ישראל תוך הכנסת אורחים נדיבה. כחלק מזה אפשר לראות במה שפרעה שלח עגלות מפוארות במיוחד (מה, יט-כז) להביא את משפחתו של יעקב למצרים. דבר זה לא נשכח מעולם, על אף כל מה שנהגו המצרים בבני ישראל לאחר מכן, ציוותה התורה "לֹא תִתְעַב מִצְרִי כִּי גַר הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם" (דברים כג, ח), וכגמול עבור הכנסת אורחים זו, ניתנה למצרים הזדמנות להכיר את ה' ולהאמין בו: "וַיִּדְעוּ מִצְרַיִם כִּי אֲנִי ה' (שמות יד, ד). משום כך היתה קבוצה של מצרים אשר הוגדרו כ"הִיבְרָא אֶת דְּבַר ה'" (שמות ט, כ) והם אותם שנאמר עליהם "וְגַם עָרַב רַב (של מצרים) עִלָּה אִתָּם" (שמות יב, לח) קבוצה ממצרים נהייתה חלק מעם ישראל (ראה שמות יב, לח). עשיית חסד היא הקדמה ועדות לגדולה, והקב"ה אוהב אנשים אלה באופן מיוחד.

מתוך תשובות שהשיב הרב זצ"ל לשואלים

שאלה:

עבודת המידות מה היא?

תשובה:

עבודת המידות משמעותה לא לאפשר לאינסטינקטים שלך ולתכונות המוח שלך לשלוט בך. עליכם ללמוד לשלוט בתגובותיכם, במקום שהאינסטינקטים שלכם והמרכזים שלכם ישלטו בכם.

ניטול לדוגמה את השליטה על הדיבור. באדם מוטבע הרצון לדבר, כניעה לרצון הזה גורמת נזק רב לאדם. "חֲכַמְתָּ אָדָם תָּאִיר פְּנָיו" (קהלת א, ח). הקב"ה נתן בטבע האדם תכונה זו, שפניו מביעים את חכמתו. משום כך, כאשר אנשים נפגשים, קודם שמתחילה שיחה ביניהם, התחושה הטבעית שלהם שעומד לפניו אדם מלא חכמה. "גַם אָוִיל מִחֵרֵשׁ חָכֵם יִחַשֵׁב, אֲטֵם שִׁפְתָיו גְּבוּן" (משלי יז, ח). אבל זה כך רק עד שהוא מתחיל לדבר, הדיבור מסגיר לשומעים את פנימיותו של אדם, "פִּי כָסִיל מַחְתָּה לוֹ, וּשְׁפָתָיו מוֹקֵשׁ נִפְשׁוֹ" (משלי יח, ז).

דוגמה נוספת: האינסטינקטים [התחושות] שבאדם מפרשים את ההתעניינות הרגעית שאנשים מגלים כשהם שומעים דיבורים שליליים ולשון הרע, כדרך קלה ומוצלחת להיות אדם מקובל בחברה וחלק ממנה. על כן הם מכוונים את האדם לדבר דברים מעין אלו. והאמת היא, שההתעניינות שראית היא פליאה מעצם הדברים שנשמעים, ולא התפעלות ממי שאומר אותם. אדרבה, בלבם הם חושבים: מחר ייתכן שהמדובר יהא אני! על כן הם מאותתים לעצמם, בשקט: "שים לב, שמור מרחק מהאדם הזה". אדם מקובל בחברה יודע לכבד ולהעריך אחרים, ואינו מבקר את סביבתו בביקורת שלילית. כשאנשים רואים שאינך מזלזל באף אחד, יאהבו אותך בשל כך.

השליטה בדיבור היא מידה נפלאה. "עַת לַחֲשׂוֹת וְעַת לְדַבֵּר" (קהלת ג, ז). כאשר אנשים במצוקה, אין להחריש, עליך לומר להם מלים טובות, לעודד מישהו צריך גם כשלא נתבקשת לעשות כן. אנשים צמאים לעידוד ולתשומת לב, ועל כן מלים חביבות הן תמיד בַּמְּקוֹם והקב"ה יברך על כך. בגמרא (בבא בתרא ט:): אמרו: "הגותן פרוטה לעני מתברך בשש ברכות, והמפייסו בדברים מתברך ב"א ברכות".

הרמב"ם כותב: "סייג לחכמה - שתיקה, לפיכך לא ימהר להשיב ולא ירבה לדבר" (הל' דעות ב, ה). משמעות הדבר היא, שגם בשעה שעליך להשיב לשאלה, אל תתן חופש לפיך לדבר כאוות נפשך אלא עצור עצמך לרגע, חשוב על דבריך קודם שתוציאם מפיו, ואז יהיו דבריך מדויקים ובעלי ערך לשומע. התחל בכך, ואתה בדרך לשבירת המידות, אתה בדרך להשגת שליטה מלאה בתגובות שלך לכל דבר ועניין בעולם הזה.

אין גבול להזדמנויות הניתנות לנו במהלך כל יום להוכיח את עצמנו. והאמינו לי, יש על מה להוכיח. מי שישים לב לעצמו ולמעשיו, ימצא מספיק דברים לבקר את עצמו.

להפיל את המגדל!

והמילים החדות של ביקורת בעולם הזה מכשירות אותנו לקראת המתקנות הנצחית של העולם הבא. ככל שנטה אוזן ונאזין לביקורת על עצמנו בעוד לבנו פועם בקרבנו, אם מפי אחרים, אם מתוך ספרים ואם מעצמנו - יקרוס בניין השקר של התירוצים שבנינו לעצמנו ונהיה מוכנים יותר לעמוד בפני בוראנו.

סיפורם של יוסף ואחיו הינו סיפור מופלא. הגם שהגני מעיין בפרשה בכל שנה ושנה, איני יכול שלא להישאב אל תוך המעשה המופלא של התגלות יוסף לאחיו בארמון המלוכה. בכל פעם שאני קורא את הפסוק "אָנִי יוֹסֵף", חולף רעד בעצמותי. אבל לא לשם כך כתבה התורה את הסיפור, אלא למען נִקַּח אותה כמשל ודוגמה למה שעתידי להתרחש עמנו-עצמנו ביום הדין. הרמב"ם כותב, ב"מורה נבוכים", שסיפורי התורה הם הרבה יותר מסיפורים, הרבה יותר משיעור היסטוריה. הם נועדו בשבילנו, כדי שניישם את הלקחים שנלמד מהם בחיינו. והסיפור של יוסף ואחיו מלמדנו שכולנו מרמים את עצמנו, ובלי מאמץ מתמיד להבין מהיכן נובעים מעשינו ומחשבותינו, נמשיך לחיות בעולם גדל והולך של שקרים ותירוצים, העתידיים לקרוס עלינו ולהתנפץ בבת אחת בבוא היום.

תקוותנו היחידה היא להפיל מגדלים אלה בעודנו כאן, בעולם הזה. אם נעשה כך, נזכה להיות שלמים בעיני ה'. כל צעד שנעשה בכיוון זה, יפחית משהו מהפחד הנורא של יום הדין הגדול, כשנזכה בעז"ה אחרי חיים ארוכים ומלאים להתייצב בפניו ולשמוע את המילים הנוראות: "אני ה'".

שבת שלום ומבורך!

הארות על הפרשה

מתוך ספר יהי אור[באנגלית]-פירוש עה"ת מאת רבינו זצ"ל

כִּי כְמוֹן כְּפַרְעָה (מד יח)

יש לנו ללמוד מדרך הפעולה המחושבת של יהודה. ראשית כל, הוא הודה בסמכותו של יוסף. אנשים שנמצאים בעמדת שלטון וסמכות אינם רואים בעין יפה כל התעקשות או התווכחות אתם, מפני שבזה כל סמכותם עומדת במבחן הביקורת. על כן ראוי להקדים מראש ולמנוע כל גילוי של התנגדות על ידי הכרה בסמכותו של האדם שלפניך.

בדומה לכך, כשאנו מתפללים לפני ה' לפעול לביטול גזירתו, עלינו להימנע ממתחית ביקורת כלפי הגזירה. "לעולם יסדר אדם שבחו של הקב"ה ואחר כך יתפלל" (ברכות לב). עלינו לפתוח תחילה בשבח גדולתו קודם שנבקש את שינוי גזרתו עלינו. וזאת בכדי למנוע את מה שיכול להראות כיחס של התנגדות לגזרתו יתברך. התפילה היא אחרי שאנו מכירים בחוכמה הרבה ובתועלת של גזרתו, ובכל זאת מתחננים אנו לפניו להאזין לתפילתנו.

כִּי לְמַחִיָּה שְׁלַחְנִי אֱלֹקִים לְפָנֶיכֶם (מה ה)

אחד האחים הצעירים ביותר, ואשר נחשב כאבוד או מת זה מכבר, הופך להיות המושיע של המשפחה. דבר מצוי הוא בדברי מי התורה, וזו אחת מדרכי השם לגלות את ידו, יד ההשגחה. שוב ושוב רואים אנו כיצד האסון לכאורה, זוכה לישועת ה' ומתגלה כהצלה המוצלחת ביותר.